

két fáradságot miért kellene tenni, főképpen ez mostani veszedelmes idők alkalmatlanságiban. Ha lehet az dominus Paulust praemittáljuk, ha pedig úgy nem lehetne is, de együtt igyekezzünk az kegyelmek szolgálójára. Csak kegyelmek igen jól gondolkodják ez hadi tumultusoknak veszedelmes alkalmatlanságiról minemű securitással lehessen cselédéstől annyi földön békességes általmenetel. . . Mert akár itt legyen s akár az kegyelmek földjén s akár az köz helyeken az hadak fészke, mindenképpen az úti járás alkalmatlan, főképpen ez téli időben. De mindazonáltal csak találja föl kegyelmek az módot s arra választott, ideküldendő bizonyos magaféle nyája által tudósítson s az úti járásban provideáljon. Innend Isten egészségben s életben megtartván, fogatkozás az dologban nem leszen. Ez ifjú ezen materiáról többet fog mondani kegyelmednek. De coetero tartsa Isten boldog szerencsés állapotban fejenként kegyelmedeket. Raptim ex Szent György. 21 Novembris Anno 1644.

Kegyelmednek jó akarattal szolgál

Zw(onarits) István m. p.

Czím: Egregia nobilitate ornatissimo domino N. Soporni, domino amico et fautori plurimum honorando.

(Eredetije papíroson, zárlaton piros gyűrűpecsét, Kassa v. lvt. 7145/34. aa.)

KEMÉNY LAJOS.

ADALÉK A DEBRECZENI CSOKONAI SÍREMLÉK TÖRTÉNETÉHEZ.

A folyóirat 1904. évi II. füzetében a 247. lapon közöltem azon adatokat, melyek a debreczeni Csokonai síremlék felállítása körül 1819—1836-ig lefolyt vitára vonatkoznak. A vita végső hullámai már a síremlék ügyével csak távolábbi vonatkozásban voltak, s inkább a Péczely József debreczeni tanár és tanártársai közt folyó harcznak nevezhető. Említett cikkben közöltem az 1836. elején tartott egyházkerületi gyűlés jegyzőkönyvének azon pontját, mely a vitának azzal vetett véget, hogy Péczely József és tanártársai az egyházkerületi gyűlés előtt ünnepélyesen kibékültek. Pótlásul itt közlök egy nyilatkozatot, melyben a kibékülést meghozó egyházkerületi gyűlés előtt közvetlenül Péczely magát védelmezte tanártársainak »Feleletével« szemben. Péczely nyilatkozata a debreczeni ref. főiskola anyakönyvtárának R. 472. számú kéziratgyűjteményében a következő:

»Felelet a debreczenyi reform. collégium professorainak egyen kívül, Debreczenben decz. 30. 1835. költ feleletére.

Kényes helyzetemhez képest, melyben nekem hivatalbeli szoros kapcsolatomnál fogva azokkal, kik ellen föllépni kéntelenítottam, nyer-

nem sem lehet úgy, hogy egyszermind ne veszítsek, csak a dologra minél rövidebben kívánok felelni mennyit a történeteknek, megvilágosítása s becsületes multhatatlanul szükségessé tesz az általam mélyen tisztelt közönség s tisztársaim lehető kémélésével, s ugyanazért előre azon határozattal, hogy én ezuttal semmi, a tüzet táplálható új adatokat a szőnyegre nem hozok és csak azokhoz tartom magam szorosán, melyek vagy nyilván benne vagnak a Feleletben, vagy természetes okoskodással belőle következtethetők. Főkérdés a felforgó dologban: volt-e nekem jogom az ifjúságot felszólítani, volt-e joga a t. professori karnak az én felszólításomat letartóztatni, s engem azért, a mit erre tettem rend és függés ellen dolgozással vádolni.

Az elsőt a mi illeti, a dolog ellen maga ellen figyelmeztetni valakit annyival inkább tanítónak tanítványait valami szépnak jónak tehetésére való alkalomra, úgy hittem, s úgy hiszem most is, egy elfogulatlan ítélőbirónak sem lehet szava; a forma ellen, a mennyiben indítványomat tisztársaim értesítése s jóváhagyása nélkül tettem, csak úgy lehetne, ha ezt egyenesen tiltó valamely helybeli törvény volna, de ilyen nincs. Más iskolákban hasonnemű igyekezetek nem akadályoztattnak, így p. o. hálás tanulók tanítóik képét, mint többek közt a patakiak Köviét, a pestiek Kelemenét és Imréét sat. magok költségén felsőbb engedelem nélkül rézbe metszettek; a mi magunk iskolájában is nem példa nélkül való, hogy az alsóbb oskolabeli tanulók tanítóiknak öszve adott köz költségen valamely emlékkal vagy maradandó becsesb ajándékkal kedveskedtek, a nélkül hogy vagy azok vagy ezek illető igazgatóságuk által számadásra vonattak, vagy jövődre megtiltattak volna. Így gondolám, ha az élők megtisztelése szabad, nem lehet tilalmas az elhunyt érdemeseké, nem kivált a bennünket sokszorosan érdeklő Csokonaié, s hozzám ékesen szólás tanítójához legkevésbé illetlen.

Volt-e joga a professori karnak az én írásomat letartóztatni? Ugyhiszem nincs oly, nem mondom törvény tudó, de csak egy kevésse gondolkodó ember is, ki erre nemmel ne feleljen. A professorátus e dologba velem szemközt párt (s nem corpus, mint magát nevezi, vagy legfeljebb csonka corpus), tehát mikor írásomat elfoglalta, maga ügyében bírószkodott, a helyett hogy, mit több okok közt saját érdeke, a tanítói és igazgatói köztekintetnek az igazgattattak előtt lealacsonításának eltávoztatása is javasla. Vagy engemet barátságosan figyelmeztetett volna (mire én ha tettem helytelen vagy törvénytelen voltáról meggyőződtem volna, vagy szándékommal felhagytam, vagy a professori kartól jobbnak itélt uton indultam volna el), vagy a helybeli felsőbb igazgatóságnak tett volna jelentést, mit, ha az én tettem oly rend és törvényt sértő és így az ifjúság tulajdon egyik előljárója által rendeletlenségre, törvénytelenlenségre vezetetés veszedelmében volt, úgy tartom, nem is szabad lett volna elmulasztania. S tette é ezek közül valaméket? Nem, hanem már több napokig kézen forgott írásomat, a nélkül hogy okairól, további szándékáról engemet vagy az ifjúságot írásban vagy szóval annak rendi szerént értesített volna, letartóztatja. Mit, miután én hirtől elébb, azután

magától a seniortól, hivatván, hitelesen megtudtam, a legközelebbi (18d nov) professori gyűlésben megjelenvén, vártam, hogy tisztársaim ezen alkalmat legalább használandják tettök okainak, szándékjoknak velem barátságos tudatására, s midőn ez se történt, megjegyezve mellesleg, hogy ezen hallgatás reám nézve az egyenes bántásnál is fájdalmasabb volt és hiszem, minden becsületérző emberre nézve is úgy fogott volna lenni: mi maradt egyéb hátra, mint hogy vagy én folyamodjam már most a helybeli felsőbb igazgatósághoz, vagy azon uton, melyet nyócz tisztársaim mutatának, magam állítsam magamat, mit törvényeink annyiszor megengednek, erővel elvett jogomba vissza. Én az utolsót választottam, részint, hogy az elkerülhetőnek ítélt alkalmatlanságtól a felsőbb igazgatóságot megkíméljem, részint, hogy tisztársaimtól való függetlenségemet mentül nyilvánban és hathatósabban kimutassam, mert függeni a polgári társaságban mindennek kell, függés nélkül nincs rend, rend nélkül nem állhat fent a társaság, de kinek-kinek csak attól kell függeni, kitől tartozik, különben a mindentől függés maga legnagyobb függetlenséget okozna, legszorosabb függés azoktól, kiktől tartozunk, nem oly nyomó, mint bármely kicsi azoktól, kiktől nem tartozunk; függeni pedig velünk ugyanazon egy helyzetüektől épen alacsonyító, minden lelkierő hiányát s kihalt becsületérzést mutató. Így hát erő nek erőt, tettek tettét tevék ellenébe, de itt is a szükségben mérséklett magavédés (moderamen inculpati tituli) határán tul, úgy reménylem, nem mentem: következő második értesítést bocsátván az ifjusághoz, melyet mellesleg megjegyezve meg nem foghatok, miokon kellett a professorátusnak csak *hiteles előadásokból* és szavait csak jobbra adni, holott én azt, mihelyt titokban, s nem épen illő módon nyomoztatását megértettem, azonnal közlöttem magában az eredeti iratban rektor professor urral, hogy tisztársaimat a szükségtelen fáradságtól, az ifjuságot a faggattatástól megmentsem.

»Következő itt szóról-szóra által irt felszólítás mellett (következett a t. közönség előtt már tudva lévő első felszólításom azok kedvéért, kik az ifjuság közül meg nem láthaták), megbízta volt a napokban senior urat a nehaj Csokonai célba vett emlékére a Ns ifjuságtól teendő önkéntes ajánlatok elfogadására, minthogy pedig ebéli részvételtől említett senior urat a T. oskolai szék egy távol létemben tartott gyűlésében, s így előttem tudva nem levő, de tudni nem is kívánt okokon eltiltani jónak látta, minden kedvetlen összeütközések kikerülése, s senior ur kimelése tekintetéből, kívántam tudatni a ns ifjusággal, hogy szándékommal fel nem hagytam, hanem ezentul magam, ki ezt teljes jussal tehetem, fogom senior ur helyett feljebb olvasható elébbeni felszólításomhoz ragaszkodva az ajánlatokat és pénzt mindazoktól elfogadni, kik a ns ifjuság közül e nemes, minden szépre és jóra érzékeny keblektől rég óhajtott vállalatot részvétőkkel elő segíeni szívesek lesznek. Debreczenben nov. 20d 1835. Péczely József. Professor.«

Ezen 2-dik írásomnak különösen 2-ik kitételében látszik megbotránkoztatni a professorátus, először, hogy *tudni nem kívántam okait*, melyeken első felszólításomat feltartóztatni, a seniort a nekem engedel-

meskedéstől, s a dologban tovább résztvétől eltiltani jónak látta. De hát ha a professorátus, kinn lett volna elébb a sor, nem kívánta velem *okait tudatni*, mért kívántam volna én erőnek erejével tudni, kívált mi újság kívánatomat nagyon mérséklé előre *tudva*, hogy igaz okát a dolognak úgy sem fogja velem tudatni. Másodszor különösen megbotránkozni látszik ezen szavaimban: *ki ezt teljes jussal tehetem*. Ezen szavak nem tesznek egyebet, mint azt, hogy engemet úgy, mint a seniort a professorátus el nem tilthat, mi, úgy tartom, az eddig mondottakból elég világos, ha ezt már maga is a professorátus meg nem esmerete volna azzal, hogy engem nem, holott én voltam az indító, hanem a seniort, ki csak eszköz volt, tiltotta el az ajánlatok és pénz elfogadásától. Itélje meg tehát akárki: van-e joga a professorátusnak ezt annyira neheztelni; engem érte rend és *törvénybontással* vádolni.

Atyába nagyobb óvakodással kell vala másnak *rendetlenséggel* vádlásával föllépni azoknak, kik, csak ezen egy tárgyra szorítva figyelemztetésemet, ebben magában annyit tévesztettek, vagy szántszándékkal tettek a rend ellen, midőn 1-ör saját ügyökben, 2-or tisztársuk felett, 3-or rögtön azt, kit a dolog illet, ki nem hallgatva, sőt meg sem szólítva, 4-er okaiknak, ha mindjárt színes okaiknak is előadása, s hozott ítéletöknek közönségesse tététe nélkül, bírósokdakt, s végre, 5-ör a *levél-törredék* íróra megneheztelvén, rajtam töltik bosszujokat.

Második kérdés talán az lehetne: az általam választott módot a professorátus akármi okon változtatván, egyébiránt magát a dolgot nem, volt-e abban következettség, hogy a professorátus abbéli féltében »*hogy a szülék és jóltévők* nehezen fognák jóváhagyni, hogy az ifjak az övékből ajándékozzassanak«, eltiltja ezeket szívességi ajánlásainak (legfeljebb 1 vfrt) határt szabott, s így a vetélkedésre való alkalmat tőlök elvágott tanítójok felügyelése alatt, s ugyanazoknak korlátlan részvételt enged a *polgárság által meghatározott helyen*, hol körökből kilépve, igazán *belevonatnak az életbeli praxisba minekelötte oskolájokat végezték volna* és a nagyobb ajánlatok látására *ifjai generositasuk felingereltetvén*, igazán vetélkedés kisirtetibe, még pedig olyanokkal vetélkedés kisirtetibe esnek, kik *nem szüleik és jóltévők segedelméből* élnek. Ezt már inkább helybe fogják hagyhatni a szülék és jóltévők?

Harmadik kérdés: hivatkozhatok-e a professorátus indító okai méltányoltatásában egy olyan soha senkitől elébb nem látott, senkivel nem közölt, csak most először saját ügyében maga mellett előmutatott jegyzőkönyvre, melynek különben is egész formája menetele nem annyira a történetekhez, mint a történetdökhöz, későbbben történetekhez illesztett alakja későbbi eredetet látszanak mutatni. A professorátus ugyan hogy ezen jegyzőkönyvet annak idejében nem közölte, feleletében ezt az okát adja: »mert engemet akart az ifjuság előtt megkimélni.« De ezen kiméltetés miként megegyeztethető azon kiméltetlenséggel, melyet akár elébb becsületemnek, tekintetemnek az ifjuság előtt nyilvános megtapodásával *felszólításom* letartóztatásában, akár közelebb az egész Haza előtt ellenem intézett vádjaival Feleletében mutatott a professorátus. De férre tévén minden gyanut, legyen hogy az a jegyzőkönyv valósággal akkor készült,

mikor állítatik, 14-ik novemberben s csak az én kiméléséből maradt el közöltetése, abban az esetben nem mentség-e az vád nélkül, s nem annak előre érzését mutatja-e, hogy az ügy nem jó lábbon áll? Mind ennek, mind a feljebbi kérdésnek eldöntését a N. É. közönség részrehajlatlan ítéletére bízva, s a jegyzőkönyvnek részletes taglalgatásába sok tekintetekből ezuttal nem ereszkedve, még csak azt jegyzem meg átaljában, hogy ezen jegyzőkönyv a történetek folyamának, s környülményeinek nem leghivebb előadása, azért még csak azt sem vitatom, kikre alkalmaztatható a T. Professorátus azon szavai: »kiket kell és illik buzdítani mind szóval, mind példával igyekszik«, mert Debreczen lelkes polgárainak, kik magok tevék az indítványt, erre nincsen szüksége, a tanuló ifjuság serkentésére pedig a történetekből s jegyzőkönyvből ítélve, talán a professorátus maga sem fogja kívánni, hogy értettessék, sem azt kérdésbe hozni nem akarom, mit a T. Professorátus »ama jeles költőnek még hamvaiban is megtisztelésére« maga készségéről mond, noha nem tudom, nem fogják-e épen ezt oskolánknak a közelebbi 30 esztendőök alatt kikerült, s most az egész hazában szerte a professorátus feleletét olvasó érdemes egykori nevendékei kétségbe hozni s legfeljebb némi kivétellel s megszorítással igazolni s vajjon el fogják-e az emlékre kénytelenséggé vált illendőségéből is adhatott* néhány vfrton eddigi meggyőződésöket adni. A mi illeti a N. Csokonai tiszteletére ezelőtt 16 esztendővel a nemes tanuló ifjuság által czélbavett emlék meggátlásábani nagy »részvétemet« mely a feleletben szememre vettetik, ez abban állott, hogy mint rektor, egyéb iránt a professori karnak akkor legifjabb tagja, a professori végzést úgy és oly móddal, a mint reám bízott, végre hajtottam, el nem titkolván, noha ezt el is hallgathatnám, hogy akkor az ifjuság egyedül maga erejére támaszkodva akarván emlék oszlopot emelni, ezt én magam is, bár az ifjuság »helyheztetésén fejlül-valónak« nem is, (mert mi természetesebb, mint hogy érdemesnek kivált költőnek, a költészetet ma korok felett különösen kedvelő ifjuság fájlalja emlékének szemei előtt elvesztét, s azt menyibe rajta áll, fentartani óhajtsa), de erején fejlül valónak tartottam, s a mely ok akkor a többség értelméhez állíta, épen az hozza most azzal ellenkezésbe. A mitől akkor talán tartani lehetett, hogy az ifjak korlátlan buzgósága, s ebből következtethető magok megeröltetése, a szülék s jóltevők neheztelését vonhatná maga után, annak most, mikor a vállalathoz »csak mint segédek legfeljebb egy v. frton fejlül nem hajtható önkéntes adományal járulnak«, helyes nem lehetvén. Mert ki tehetné fel jó érzésü szülékről, jóltevőkről sértés nélkül, költségöknök, szívösségöknök a kitűzött határok közt ily nemes végre fordítatását kárhoytatnák, sőt épen ez tenné-e öket magok megeröltetésével is készebbekké az adásra, ha adott költségeiket a mulhatatlanul szükségeseken kívül csak ilyen hasonló nemes czélokra látnák fordítatni. Mostani tettemen tehát annyival kevésbé csudálkozhatnék a professorátus, mert hogy én a feledés veszedelmében levő érdemesek emléke fentartását nemcsak óhajtom, hanem erőmhöz képest eszközölni is kívánom. Annak én azolta is csak a Németi Pál versei és a Pallas Debreczina öszve szedése és kiadása által is elég bizonyosságát

adtam. Egyébiránt ha én 1819-ben az emléket akármi okon gátló professori karral teljesen egy értelemben lettem s most 16 év után értelmem változott volna is, ebben semmi szégyenleni valót, hamarabb örömmre való okot látnék, ebből is azt gyaníthatva, azzal hizelkedhetve magamnak, hogy a haladó korszellemmel előmenve, én talán nem maradtam 1819-nél, s 1836-ban élek.

Ingerelni az ifjuság generósítását, a mivel másikkal vádoltatom, én sem tartom helyesnek, de elhamarkodni nem engedni a szép és jó eránt érzéseit nemcsak károsnak nem, sőt szükségesnek itélem, különben hogy az ingerlés vádja nem reám, hanem inkább vádlóimra illik, csak a 2-ik kérdés alatt röviden érintettekből is világos.

Micsoda az én kimélesemből történt kötelességmulasztás tétetett ki valaha a t. professorátusnak a felsőbb igazgatók által, el nem gondolhatom, én sem kémelésről, sem ennek hibául tulajdoníttatásáról semmit sem tudok, hanem ha talán azt érti a professorátus, hogy a Lantot előre meghirdetett rendes gyűlésekben, úgy mint most a Csokonai emléke tárgyában tett lépéseimet idejében meggátolni elmulasztotta.

A melyeket a Lantot illetőleg, úgy látszik szántsándékkal ujjabb tüzet gerjesztő czélzattal a dologtól eltérve említ a professorátus, czáfólatot nem érdemelnek, eléggé meglevén már azok czáfolva részint a T. miveltebb közönség, nem egyképen nyilvánított kedvező ítélete, részint az 1833-iki juliusi Hazai és Külföldi Tudósítások mellett szélyvel küldözött Felelet által. Én csak azon való csudálkozásomat nem rejthetem el, hogy ilyen csak írástudatlan embertől várhatott vádakra írástudó, írásmagyarázó férfiak, kiknek nem lehet nem tudniok: »qui rapiet ad se, quod erit commune omnium, nudabit animi conscientiam«, osztozhatnak, s nem tudják, vagy nem akarják általlátni, hogy a Lant kárhoztatására általok felidézett szavak azokra, kikre erővel illesztetnek, csak azért sem vitethetők, mert úgy én is »szerkeztető« köztök értetném. Különben ezen egész ügyben miként viselte magát a professorátus, a néma szólani nem tudó Lant helyett, s helyettem szerkeztető helyett, ki szólni tudnék, de nem akarok, szóljanak a Lantnak már nagy részint oskolából kikerült írói. Az olvasótársaságra nézve nem kívánok egyebet megjegyezni, csak azt: a) hogy a 6-ik deczemberi professori gyűlésen, melyen a jegyzőkönyvi kivonat az egész professirátust jelen voltnak mondja, én jelen nem voltam, bátran hivatkozhatva e részben azon gyűlés eljébe idézett officialisokra és jurátusokra; b) a 6-ik deczemberi jegyzőkönyv tulajdonképen csak a 15-ik deczemberi professori gyűlésben az akkor éppen ülő s a jegyzőkönyvet látni kívánó méltóságos superintendentialis deputatio sürgetésére készült meg, s ezen professori gyűlésben történtek lehető leglágyabb kifejezésekkel jegyeztettek fel, annak fő oka, helyesen, nem helyesen, én voltam.

A miket a t. professorátus Felelete végén nevelői bölcsességéről mond, azokban véle nagyobb részint egyetértek, azzal a különbséggel, hogy én azon szép elvekkel sem több az oskolában hallottakon kívül is tanulni vágyó ifjaknak olvasótársaságba való öszevállását, sem, — kiktől a nonus annusra várakozás nélkül is telik, — apró, kívárit

költészeti munkák készítését összeférhetetlennek nem tartom, s ha ez valósággal is így nem volna, által nem láthatom, anyi más, a hazában nemcsak elszennyvedett, hanem igyekezeteiket méltányolni tudó előljáróiktól gyámolított, pártolt ifjui olvasó- és írotársaságokat elhallgatva miként veheték közelebb a n. pataki kollégium Tek. főkörmányzói mindkettőt közönséges pártfogás alá. Miként segítheték Zemplin lelkes fiai és leányai magányos adományokkal is életre Patak Lantját, a Párthenont? (Lásd Párthenon előbeszédjét). Megjegyezve részemről továbbá az is, hogy én az oskolát az élet előkészületének tartván, szeretem az ifju embert még az oskolában, tanítói felügyelése vezetése alatt az étellel megösmertetni, hogy az oskolát elhagyva, ne legyen kénytelen egyszerre bebukni a világba, ez okon nem kívánom ugyan nyakra főre az életbeli praxisba beavatni, de elszigeteltetni sem egészen. Épen azért, hogy alkalmá legyen önnön fogyatkozásai s a mások érdemei megismerésére, nem akarom, hogy az engedelmesség esztendeiben igazgasson, de szolgálva sem kívánom tenni, ne hogy kitelvé a szolgaság ideje, annál zabolátlanabban használja szabadságát. Nem akarom bizodalommal maga s kevés tudománya eránt eltölteni, de erejét, munkásságát elfojtó bizodalmatlanságra, örökös várokozásra sem akarom szoktatni, sőt tudva: qui nunquam male, nunquam bene, szeretem ha lehet még hibájira, botlásaira figyelmeztető, azokat megigazgató, helyrehozó, javító tanítók kormánya alatt általejteni az elsön, hogy annál előbb tehesse az utolsót, s ne legyen hasonló azon meddő tudósokhoz, kik a novum prematur in annumot nem egyszer, hanem kétszer, háromszor is elvárják, s utoljára is vagy semmit, vagy csakugyan rosszat irnak.

Berekeszttem ezuttal Feleletemet. Sokat nem mondtam, a mit mondhattam volna, sokat, mások s az oskola kémeléséből csak érintettem, mit a dolgot közelebről esmerő igazolni, a haza pedig mint békességre való készségemet, reményem, méltánylani fog. Óhajtom, ne kénytelenitsem többé, mit most is kedvetlenül s csak provocáltatva tettem, e kellemetlen ügyben fellépni: ellenkező esetben, minthogy a békességet is, bár mindek felett, de csak becsülettel szeretem, hallgatni, s az engemet netalán ujonnan provocálandó meg nem rezzenők előtt megrezzenni nem fogok.

Debreczenben, januarius 12-én 1836-ban.

Péczely József m. k.
a helybeli ref. kollégium professori
közül egy.

Közli: DR. BARCSA JÁNOS
tanár.